

ÅRBOK FOR KARMSUND



MUSEET FOR HAUGESUND OG BYGDENE

Årshefte 1966 - 76

Haugesund 1976

Worum's Trykkeri A/S

BYGNINGSBEVARING — KULTURHISTORISKE SYNSMÅTER

Av Carl Egil Buch.

Med det jeg nå skal si håper jeg å kunne formidle forståelse for en del synspunkter fra kulturhistorisk hold på bygningsbevaring.

Vi skal først ta for oss selve emnet kulturhistorie og kort tegne en skisse av hva det står for. Deretter skal vi se på hvorledes arkitektur i alminnelighet kan oppfattes i kulturhistorisk perspektiv. Endelig skal vi peke på en del prinsipper som bør følges for å ivareta en bygnings kulturhistoriske verdi.

Kulturhistorie er historien om den alminnelige manns hverdag. Hva dette innebærer ser vi gjerne tydeligere ved å sammeligne kulturhistoriens interesseområde med interesseområdene til to andre historiske disipliner, nemlig den vi vanligvis kaller historie og den vi kaller kunsthistorie. Historiens hovedemne er den politiske historien. Den søker enkelttilfellene og enkelthendelsene som har spilt hovedroller i samfunnets forløp. Enkelttilfellene søker også kunsthistorikeren — de kunstnerne som har vært opphav til nye ideer og som har inspirert kolleger til fornyelse og videreføring. Kulturhistorikeren derimot interesserer seg ikke for enkelttilfellene, men for massen. Han er på jakt etter det alminnelige. Historikeren og kunsthistorikeren arbeider med ledende skikt og personligheter. Kulturhistorikeren studerer den jevne bondens og byborgerens daglige liv.

Kulturhistorikeren vil klarlegge det historiske forløpet til den alminnelige manns materielle og sosiale miljø. Dette forløpet vil han forklare ved å vise samvirkningen mellom disse sidene ved miljøet. Kulturhistorikeren vil også vise hvilken rolle naturgrunnet har spilt for miljøets forløp og lokale utforming, og hvorledes kontakt med fremmede miljøer har gitt impulser til endringer og utvikling. Arbeidsprosessen det materielle miljøet danner rammen om og produksjonsprosessen som ligger bak, står også sentralt i kulturhistorikerens emnefelt.

Elementene av materiell og immateriell art som tilsammen utgjør vår kultur, er knyttet til hverandre i et system. En rekke kulturhistoriske problemstillinger knytter seg til hvorledes elementene i systemet og systemet selv påvirkes av at enkelt-

elementer endres. P.g.a. den nære samvirkningen mellom kulturelementene kan intet element endres uten at dette får følger for andre ledd i systemet det hører inn i.

Arkitektur og byggeskikk er viktige ledd i den materielle helheten som omgir oss i hverdagen. De utgjør sentrale emner innen kulturhistorien. Hvordan kan vi karakterisere kulturhistorikerens holdning til arkitekturen?

Igjen tror jeg lettest vi får fram det karakteristiske ved en kulturhistorisk oppfatning av arkitektur ved å sammenligne den med en kunsthistorisk oppfatning av samme emne. For kunsthistorikeren er studiet av arkitekturformene et mål i seg selv. Karakteristiske kunsthistoriske problemstillinger søker å forklare hvordan formene er blitt til, hvordan de har variert i forhold til tid og sted. Men siden kunsthistorikeren har hatt en særlig interesse for enkeltindividers rolle i utviklingen av formene, er studier helst blitt rettet mot små skapende elitegrupper i samfunnet. Dermed har det også vært naturlig å sette skille mellom former av ulik kvalitet. Former av høy kvalitet har tiltrukket seg størst oppmerksomhet. F.eks. har de brede lags arkitektur — byggeskikken — bare vakt begrenset interesse som gjenstand for kunsthistoriske studier. Tradisjonell kunsthistorisk kvalitetsbedømmelse har også ført til den oppfatningen at visse stilretninger i lavere grad enn andre realiserer objektive kvalitetskriterier. 1800-tallets historisme har et særpreg som ikke uten videre lot seg innpasse i tradisjonelle kunsthistoriske kvalitetsskalaer. Denne stilretningen var derfor lenge i enstemmig miskreditt på kunsthistorisk faghold. Ikke minst fagfolks holdning til stilarten næret opp under det hatet til uttrykk for den såkalte stilforvirringen som etterhvert vokste fram hos publikum.

Et tradisjonelt kunsthistorisk syn på arkitektur er det som etterhvert er blitt alminnelig hos folk flest. Foruten den negative holdningen til historisk arkitektur har lenge den sterke viljen til å klassifisere arkitekturen etter kvalitet vært karakteristisk for en folkelig oppfatning av arkitekturen. Men etterhvert er vi kommet i et gunstigere tidsforhold til bebyggelsen fra 1800-tallet og århundreskiftet. Vår egen tids strenge formuttrykk påkaller dessuten en reaksjon. Så i dag merkes tydelig en voksende positiv interesse for arkitektur hos publikum, som omfatter typer formuttrykk og bygninger utover grensene som hittil har vært akseptert. Men enda kan denne interessen være emosjonelt mer enn intellektuelt betinget og derfor ofte voldsom og usystematisk.

Den nye interessen ligger kulturhistorien nærmere enn det tradisjonelle publikumssynet. I kulturhistorien betyr arkitekturen noe som ledd i en større sammenheng. Den representerer en begrenset elementsektor innen den helheten som vår kultur danner. Når kulturhistorikeren studerer arkitekturformene, er det som illustrasjon til almene kulturprosesser — som middel til å få fram lovmessigheter i kulturutviklingen. Det er ikke de beste formuttrykkene i byggekunsten som har størst betydning for et slikt studium. Det er de mest alminnelige formuttrykkene. Kulturhistorikeren bruker alle slag formuttrykk fra overklassens arkitektur til den jevne

manns byggeskikk. Men siden byggeskikken representerer byggekunstens normalform, er det oftest den som vekker størst interesse i kulturhistorikerleiren.

I henhold til kulturhistorikerens generelle interesseområde som jeg skisserte i sted, vil kulturhistorikeren stille slike spørsmål til byggeskikken: Hvordan har bygningenes funksjon virket inn på konstruksjonen og formen? Hvordan har naturgrunnlag og teknikk virket på utformingen av huset? Og hvilken rolle har sosiale forhold, skikk og bruk og ytre påvirkning spilt for bygningen? Alle slike spørsmål søker man å besvare i et historisk perspektiv. Og bygningene selv er den viktigste kilden til svar.

Ikke bare bygninger som er bærere av stilformer kan besvare slike spørsmål. Det kan bygninger av enhver kvalitet og til enhver bruk. Kulturhistorikeren interesserer seg derfor for alle typer bygninger. Igjen gjelder det helst bygninger som knytter seg til den alminnelige manns miljø. Kulturhistorikeren studerer arbeidsprosessene som hører hans dagligliv til. Disse arbeidsprosessene kan vanskelig forstås uten de ses sammen med det spesielle bygningsmiljøet som danner rammen om dem. Ofte er bygningene i en miljøenhet sammenknyttet med bruksmessige bånd. De tjener hver sine ledd i kjeden av funksjoner som de danner rammen om.

Jeg har villet gå så nøye inn på den faglige bakgrunnen en kulturhistoriker har, for å vise at en bygning for ham er en kilde til løsninger på en lang rekke problemstillinger utover de som knytter seg til de estetiske idealene bygninger realiserer. Fra kulturhistorisk synspunkt er det om å gjøre å ta vare på flest mulig sider ved bygningens kildeverdi.

Hvilke bygninger oppfatter så en kulturhistoriker som bevaringsaktuelle?

Enhver bygning er en kilde til kunnskap om menneskene som bruker den og samfunnet de tilhører. Med denne påstanden som utgangspunkt må vi innse at en hvilken som helst alminnelig bygning — i videre sammenheng en hvilken som helst gjenstand — som inngår i handlingene og vurderingene hvem som helst av oss foretar, har en potensiell mulighet til å få kulturhistorisk verdi. Men at en ting er historisk vil si at den hører fortiden til. Det vil igjen si at den produksjonsprosessen tingen er et resultat av ikke lenger er alminnelig, og at den funksjonen tingen opprinnelig hadde ikke lenger er vanlig. De bygningene det blir tale om å verne ut fra et kulturhistorisk synspunkt blir således de bygningene som ikke ødelegges før produksjonsprosessene og funksjonene som knytter seg til dem blir avleggs.

Disse bygningene må prøves i forhold til visse kriterier. Den kulturhistoriske verdien til en bygning på et bestemt tidspunkt er avhengig av hvor sjelden bygningen er. Det vil si hvor hyppig en tidligere alminnelig bygningstype fortsatt forekommer. Verdien er også avhengig av bygningens representativitet. Det vil si i hvilken grad bygningstypen var alminnelig før den ble historisk. I tillegg til disse vurderingskriteriene må en rekke hensyn tas av teknisk og samfunnmessig art. Alle vurderingene må skje mot en solid kunnskapsbakgrunn om byggeskikken, bomiljøet, arbeidsmiljøet og ulike typer sosialmiljø i fortiden. Med denne kunnskapsbakgrun-

nen og med kjennskap til regelmessighetene i kulturutviklingen velger kulturhistorikeren hvilke bygninger han bør ta skritt mot å søke vernet.

Det kan ikke nektes at resultatet av en vurderingsprosess mot denne faglige bakgrunnen ofte fører til resultater som virker overraskende og uvante i forhold til resultatet av vurderingsmåter som legger hovedvekten på estetiske sider ved en bygning. Det overraskende ligger i at kulturhistorikeren finner bygninger av alle slag bevaringsaktuelle fra våningshus til uthus, fra bolig til fabrikk, fra byvillaer til stovehus, fra gårdshus til sæterbuer. Videre peker han på bevaringsobjekter som tidligere ikke har vært akttet på: Veier, broer, gammelt jordbruksland, fangstinnretninger — alle materielle levninger av fortidens dagliglivsform. Endelig sprenger kulturhistorikeren den tradisjonelle tidsrammen for det bevaringsverdige. Han ser ikke en bygnings alder som det viktigste kriteriet på dens verneverdi, men bygningen som produkt, som fungerende gjenstand, som verdiskapende element.

La oss nå se hvilke konsekvenser det kulturhistoriske synet får for måten å bevare verdifulle bygninger på.

Jeg har understreket at arkitekturformer i seg selv ikke har spesiell interesse fra kulturhistorisk synspunkt. Derfor foretar ikke kulturhistorikeren noen vurdering av formkvaliteten i forhold til gitte skalaer. Fra kulturhistorisk synspunkt er det derfor heller ikke ønskelig å presentere en verneverdig bygning med noen annen form enn den som er uttrykk for bygningens individuelle bakgrunn. Det kan være av interesse å fastslå hvilke idealer man har forsøkt å realisere i bygningen. Men av like stor interesse er det å fastslå i hvilken grad man virkelig klarte å realisere idealene. Kulturhistorikeren kan bare forsvare å vise en bygning i en realistisk form. Enhver idealisering forstyrrer bygningens verdi som kilde til kulturhistorien.

Kulturhistorikerne utgjør et lite antall blant våre antikvarer. De har ikke i særlig høy grad klart å fremme sine fordringer til realistisk presentasjon av verneobjekter. Andre fagretninger og populær vilje til romantisering har skapt en alminnelig holdning i antikvarkretser som ikke alltid er forenlig med en kulturhistorisk oppfatning av verneobjektene. Den kraftige interessebølgen som har båret bygningsvernet de siste årene har derfor bl. a. resultert i at en del verneoppgaver er blitt løst på en måte som kan synes kritikkverdig fra kulturhistorisk synspunkt. Vi oppfatter i dag visse elementer i fortidens bygningsmiljø som romantiske symboler på våre oldeforeldres tid. Ved reparasjoner fristes vi for lett til å overlesse gamle bygninger med slike symboler i stedet for å beholde bygningens sanne form. Vi har sett enkle gamle sjøhusfasader med 100-årgammelt beskjedent, men pent snekret utstyr, som stillferdig vitnet om streng smak og små kår, bli spritet opp med mengder av smårutete rugleglassvinduer og profilert listverk. Resultatet av slike inngrep gir oftest prangende hovedinntrykk, og detaljformene vitner om dekadent formsans i forhold til originalen. Fra kulturhistorisk synspunkt har bygningen tapt en vesentlig del av sin verdi som historisk dokument. Men framtidens kulturhistorikere vil sikkert ha stor interesse av disse uttrykkene for vår tids oppfatning av fortiden.

En rekke detaljer ved en bygning vitner om dens kulturhistoriske bakgrunn. I en trebygning kan bordenes overflate si noe om hva slags sag de er skåret på, med hva slags redskap de er høvlet. Vi kan lese produksjonsprosessen bak bygningen av detaljene i den. Likeledes kan f.eks. kjøkkenets plassering og innredning si noe om hvordan huset har vært brukt. Av tjenerværelsets innredning i forhold til herskapets værelser, av husets plan og utstyr kan vi på samme måten lese noe om sosialmiljøet bygningen er laget som ramme om, og om beboernes ulike oppfatning av rommene i huset. Den systematiske sammenhengen mellom bygningen og disse forholdene og sammenhengen disse forholdene innbyrdes er av stor kulturhistorisk interesse. En lang rekke små detaljer forsyner altså bygningen med en kulturhistorisk dimensjon. Når disse detaljene er i behold, er bygningen ekte. Når slike detaljer fjernes, forringes bygningens kulturhistoriske verdi. Dette skjer i mindre grad når detaljene erstattes med kopier enn når de fjernes helt eller byttes ut med tilsvarende detaljer laget ut fra våre egne forutsetninger. Sett fra et tradisjonelt kunsthistorisk synspunkt er en utskiftning av originale detaljer i en fasade med kopier, av mindre betydning. Fra et slikt synspunkt er det om å gjøre å bevare fasadens hovedform. Men fra kulturhistorisk synspunkt går verdier tapt når vinduskittfalser individuelt skåret etter glassrutens krumming, håndsmidde vindushengsler og storformet spiker kasseres til fordel for dagens tilsvarende produkter. For kulturhistorikeren er det alt om å gjøre å bevare en bygnings ekthet, la den få beholde detaljene som kan plassere den mot en kulturhistorisk bakgrunn. Man kan vise langt større respekt for slike detaljer enn vi vanligvis gjør i dag uten å komme i konflikt med moderniserings- og tilpasningsbehov.

En bygnings sammenheng i et bredt perspektiv står sentralt i kulturhistorikerens interessefelt. Den er av vesentlig betydning for å få fram hvilke svar en bygning gir på de kulturhistoriske problemstillingene. Sammenhengen i det brede perspektivet kan vi ta opp i fire punkter. Først skal vi se på en bygnings funksjonelle sammenheng. Så skal vi ta for oss bygningens sosiale sammenheng, videre dens sammenheng med miljøet, og endelig dens historiske sammenheng.

Et eksempel fra Haugesund kan i første omgang illustrere hvorledes et konvensjonelt syn på bevaring og et kulturhistorisk syn som tar i betraktning en bygningsgruppes funksjonelle sammenheng, kan kollidere. Christiansenhuset er et stort herskabelig toetasjes bolighus i senempire. Det ble oppført i 1840-årene som del av nyanlegget omkring et oppblomstrende handelshus. Foruten bolighuset inngikk opprinnelig en kontorbygning, et uthus og et vaskehus i anlegget. Disse bygningene lå bak bolighuset på to sider av en hellelagt plass som på denne måten fikk bygningsvegger mot tre sider. Foran bolighuset var det hage.

Ca. 1900 brant vaskehuset og et nytt hus med tilsvarende funksjon pluss boligrom for forretningens personale ble oppført på samme sted i datidens formspråk — sveitserstil. Anlegget er nylig innkjøpt av kommunen og skal restaureres og bevares. I den anledning har bystyret tross argumentering fra kulturhistorisk



Christiansenhuset, Haugesund. Sveitserbygningen t. h. oppfattes som stygg og skal rives. Men anlegget som funksjonell helhet blir på denne måten oppbrutt.

hold, vedtatt å fjerne sveitserhuset. Det bryter så åpenbart med anleggets stil.

Fra kulturhistorisk synspunkt er det i en sak som denne ikke relevant å legge hovedvekten på anleggets stilmessige enhet. Derimot er det naturlig å ta i betraktning den bruksmessige sammenhengen bygningene imellom. Hovedfunksjonen anlegget har hatt knytter seg til husholdningen. Begge de nåværende uthusbygningene har tjent husholdningsfunksjonen på sine spesielle måter, den nye på samme vis som den nedbrente bygningen den erstattet. Hvordan husholdningen har fungert i et anlegg som dette kan overhodet ikke forstås uten uthusbygningene. Dersom sveitserbygningen fjernes mister anlegget en viktig side ved sin kulturhistoriske dimensjon.

Den funksjonelle sammenhengen kan også sees fra en annen vinkel. Uthusene omkring Christiansenhuset er lagt slik at de danner en skjermet regelmessig gårds plass. I det værharde klimaet har dette vært verdifullt. Når den ene veggen i gårdsplassen forsvinner, kan denne måten å tilpasse anlegget naturforholdene på, ikke lenger forstås.

Siden kulturhistorikeren er opptatt av hvordan sosiale forhold kommer til uttrykk i vårt materielle miljø, vil det også være om å gjøre for ham å ta vare på et bevaringsobjekt i dets sosiale sammenheng. Man får et galt inntrykk av fortidens sosiale forhold ved f.eks. stadig bare å bli presentert for overklassens bolig- og arbeidsmiljø. Det er påkrevet med en parallell presentasjon av andre gruppers tilsvarende miljøer. I en bygningssamling som har dannet rammen om flere sosialgruppers tilværelse er tidsnok toppskiktets miljø blitt bevart, mens man har gitt bygningene til andre grupper nye funksjoner. Sporene de sosiale forholdene har satt i bygningsmiljøet hører med i et realistisk bilde av fortiden.

En bygning er nært knyttet til sine omgivelser. Landbebyggelsen hører nøye sammen med landskapet omkring den. Både plasseringen av bygningen, konstruksjonen i den, hovedformen og detaljutformingen kan være betinget av naturforholdene. For kulturhistorikeren er det om å gjøre å få fram forholdet mellom hus og landskap

når bevaringsoppgaver av denne typen skal løses. I dag ser man det derfor mest ønskelig å bevare bygninger på rot. Flytting påtar man seg helst bare i nødssfall. Og selv i slike høve prøver man å vise bygningen i mest mulig naturlige omgivelser.

I byene er bebyggelsens utforming gjerne i mindre grad enn på landet stemplet av terrengform, klima og naturlig tilgang på byggematerialer. Men byhus er oftest ført opp som ledd i større bygningshelheter som vi kaller miljø. De er ikke ment å skulle stå alene, men sammen med hus bakenfor og på sidene. Ofte er de brukt som ledd i veggene omkring et gaterom. Presenterer vi byhus alene eller sammen med for fremmedartete husformer, viser vi huset i en uinteressant eller i verste fall forstyrrende sammenheng. Tenker vi igjen på eksemplet i sted fra Haugesund, tror jeg det bak vedtaket om å fjerne sveitserhuset ligger vilje til å presentere hovedbygningen mest mulig isolert i en slags idealtilstand, som en pyntegenstand man tar i hendene og beundrer. Men en slik betraktningmåte er unaturlig og river bygningen ut av en sammenheng som kan romme nøkkelen til forståelse for bygningens utforming og disposisjon.

I Stavanger har vi nylig sett et interessant inngrep i et originalt bevaringsaktuelt småhusmiljø fra midten av 1800-tallet. I Kleven, et lite område i bakket terreng med smågater og selvgrodd bebyggelse, hadde enkelte hus som følge av terreng-



Parti av Øvre Klevegt. i Stavanger. Hus nr. 2 og 3 fra høyre ble oppført i 1975 som erstatning for et sveitserhus som syntes å skjemme miljøet.

formen og eldre ombygginger fått en kneisende og ikke særlig vakker form. Omkring århundreskiftet ble det bygget et sveitserhus i klyngen. I 1950-årene ble tilfeldige enkelthus i Kleven revet som ledd i en plan for total sanering. Da bevaringsplanen for området gikk gjennom, var miljøet nokså forstyrret sammenlignet med tilstanden før siste krig. Likevel kunne det ikke forsvares fra et kulturhistorisk synspunkt at de bygningene vi fant stygge og mindre passende etter dagens subjektive oppfatning — bl.a. sveitserhuset — ble luket ut av miljøet og to nye hus i pastisjert 1800-tallsstil ble tilført området i stedet for husene som ble revet. Mens miljøet før de siste inngrepene ble gjort tross alt ga et sant og ganske sjarmerende uttrykk for terrengvansker og et karakteristisk historisk forløp, gir det nå et tvilsomt inntrykk av å være klusset med. Både i terrengbehandlingen, plasseringen av husene og detaljutformingen er det uoverensstemmelser i forhold til det vi er vant med i originale slike miljøer. Men uløselige konflikter er uunngåelige når man skal nyprodusere miljøer som er uttrykk for en fremmed kultursituasjon. Både i idealoppfatningene og produksjonsprosessene bak husene er nå annerledes enn de opprinnelige. Likeledes funksjonene og sosialmiljøet husene er ramme om. Forsåvidt illustrer dette pastisjerte miljøet hvor systematisk kulturelementer henger i hop, og hvor umulig det er å bevare visse elementer intakt når andre forandres.

Samme prinsipp som vi nå har forsvart i forbindelse med miljøer, gjelder enkeltbygninger. Bevaringsobjektene må få vitne om sin historiske sammenheng. De må få vitne om det forløpet de har gjennomgått. Ulike tider har stillet ulike krav til bygningene og deres omgivelser. Bygningene har derfor stadig vært utsatt for inngrep. Dette er en naturlig utvikling. Og kulturhistorikeren er interessert i denne utviklingen. Han ser det ikke som ønskelig at sporene etter den slettes ut, og at bygningen restaureres tilbake til et ofte svært usikkert opprinnelig utseende. Bygningen bør bli bevart med de ombyggingene og de tilføyelsene den har vært utsatt for.

I praksis vil det være nødvendig ikke å oppfatte dette prinsippet for dogmatisk. Ved bygningsbevaring er det stadig aktuelt å foreta tilbakeføringer der senere forandringer virker sterkt forstyrrende, og der det å beholde senere forandringer er uforenlig med bevaringstilfellets spesielle intensjon. I slike tilfeller vil kulturhistorikeren vurdere hva som kan fjernes etter samme kriterier som for hva som er bevaringsverdig, men med motsatt fortegn.

Til slutt i dette innlegget vil jeg kort ta opp et par spesielle problemer med tilknytning til bygningsbevaring, som man kanskje er interessert i å høre drøftet fra et kulturhistorisk synspunkt. Hvilken holdning inntar f.eks. en kulturhistoriker til kopiering i forhold til nyskapning i forbindelse med tilpasning av eldre bygningsmiljøer til nye funksjoner?

Jeg håper jeg med det jeg allerede har sagt har gitt tydelig uttrykk for hvor komplisert det egentlig er å skape en god kopi. Kopiering kan dessuten gjøre et miljø kjedeligere enn det trenger være, siden det berøver et miljø et uttrykk for noe som har skjedd med det, og som det er naturlig at kan leses ut av det. På den andre

siden kan tilføyelser i vår tids formspråk lett virke sjenerende med sine voldsomme kontraster. I dag oppfatter vi imidlertid rehabiliterings- og ombyggingsoppgaver som høgverdige oppgaver for arkitekter. Man innser at slike oppgaver kan kreve sitt spesielle formspråk som bryter med ellers gjeldende regler for rett og galt innen formgivningen. Personlig mener jeg at et moderne formspråk grunnlagt på tradisjonelle elementer i trearkitekturen byr på de største mulighetene til å berike et bygningsmiljø ved ombygginger og tilføyelser, på samme måten som i tidligere tid.

I dag er rehabilitering en alminnelig form for bevaring. Formen innebærer delvis fornyelse av en bygning, mens hovedtrekkene dens bevares. Det blir stadig mer aktuelt å rehabilitere hele bygningsgrupper som vi i første omgang setter pris på p.g.a. deres verdi som miljø. Den kulturhistoriske verdien til slike grupper synes liten, i det minste oftest uklar. Kommer kulturhistorikeren inn bare der det er tale om tilnærmet museal bevaring? Og hvilken interesse har han i tilfelle av miljørehabilitering?

Innen kulturhistorisk forskning arbeider i dag en retning nettopp med 1800-tallets trebymiljøer, som er de hyppigste rehabiliteringsobjektene. Ved å skaffe oversikt over hvordan trebymiljøene besvarer problemstillinger av vanlig kulturhistorisk type, håper man å kunne definere slike bymiljøers egenart i forhold til andre byformer. Denne forskningens endelige mål er å definere i hvilken grad eldre trebyformer innfrir tilnærmet objektive trivselsbehov hos bymennesker, og om denne byformen gjør det i høyere grad enn andre byformer. — Hva kan vi eventuelt lære av trebyformen i moderne byplanlegging? Hvilke trekk ved den gamle byformen må vi derfor beskytte under rehabiliteringstiltak? Kulturhistorikerens vilje til å dukke ned under trebyens overflate av pyntelige fasader og pittoreske hager burde gjøre ham i stand til å bringe fram kunnskap av stor interesse for rehabiliteringstiltak.

Bygningsgruppene rehabiliteringstiltakene gjelder består ofte av bebyggelse som ikke lenger representerer dagens byggeproduksjon, og som ikke lenger representerer vår tids bruksmåte. Men det eksisterer enda en for stor mengde slik bebyggelse til at den kan karakteriseres som sjelden. Bygningenes kulturhistoriske verdi er enda bare potensiell. Rehabilitering bevarer miljøets hovedtrekk, men sletter ut en rekke spor av interesse for kulturhistorien i bygningene den omfatter. Normalt vil et rehabilitert miljø være totalt rensert for mange trekk av potensiell kulturhistorisk verdi. Men det finnes botemidler mot at miljøet på denne måten mister alle uttrykk av en viss type for en viktig dimensjon. Blant de rehabiliterte bygningene i et område kan det bevares ett, som om det ikke blir totalfredet, i det minste får beholde mer av sin opprinnelige form enn de øvrige. I rehabiliteringsområdet Gamle Stavanger måtte det f.eks. være av interesse å skaffe visse musealt bevarte enheter som kunne forsyne området med en klar og realistisk dybde dimensjon.

Eldre bygninger og miljøene de danner er altså rike kilder til alminnelige menneskers hverdagshistorie. Ikke bare hovedtrekkene ved husene, men en lang rekke

detaljer ved dem og deres forhold til omgivelsene er bærere av denne kildeverdien. Disse detaljene er svært utsatt for ødeleggelse. En bygnings ekthet og kulturhistoriske verdi reduseres med tapet av slike detaljer. Ektheten kan ikke erstattes.

Bygningenes ekthet bør vi beskytte så meget mer fordi de bygningene vi i dag tar vare på vil være de eneste framtiden får overlevert. Ettersom bygningene blir eldre vil de bli sjeldnere, og slike detaljer som vi i dag ofrer med lett hjerte vil bli av større interesse. I framtidsperspektiv blir detaljbevaring langt mer meningsfylt enn om man stanser ved vårt eget forhold til eldre bygninger. Vi har ikke rett til å overlevere all den eldre bebyggelsen vi selv har overtatt som original i ombygget eller romantiskomtolket tilstand.

Jeg vil derfor som en motvekt til det jeg nettopp har sagt om nyskapning og rehabilitering gi en generell advarsel mot å gjøre inngrep i bygninger vi finner bevaringsverdige. La oss i stedet gå inn for å informere publikum om de kulturhistoriske dimensjonene bygninger har, slik at brukerne av bygningene kan ha et større utbytte av dem som kilde til hverdagshistorien. På den måten kan vi motvirke den trettheten hos publikum overfor arkitektur man ikke begriper, som gjerne blir en viktig negativ drivkraft bak viljen til forandring og destruksjon.

(Foredrag på Seminar om rehabilitering, Stavanger 2.—3. oktober 1975.)